

AGRÁRÖRÖKSÉGÜNK: AZ ALFÖLDI PARASZTGAZDÁLKODÁS A 18–19. SZÁZADBAN*

OUR AGRICULTURAL HERITAGE: PEASANT ECONOMY IN THE 18TH AND 19TH CENTURIES. In joint co-operation between the Agricultural and Economic Centre of the University of Debrecen and the Board of Directors of the Museums of Hajdú–Bihar County (Déri Museum), in April, 2013, a permanent exhibition was opened at the Agrarian Centre with the title "Peasant Economy of the Plains Region in the 18th and 19th Centuries". The permanent display of the museum presents the traditions of the plains-region economy from the end of the 18th century to the beginning of the 20th century in the most characteristic areas of a primarily market-town economy: agriculture, animal husbandry, and viniculture. The text printed here treats original objects, archival photographs and graphic material made at the beginning of the 20th century.

Agrárörökségünk: az alföldi parasztgazdálkodás a 18–19. században címmel állandó kiállítás nyílt a Debreceni Egyetem Agrár- és Műszaki Tudományok Centrumában. A kiállítás anyagát a Déri Múzeum bocsátotta az intézmény rendelkezésére, amely az Alföld állattartásáról, földműveléséről és szőlőkultúrájáról kíván rövid ízelítőt adni. Az alföldi parasztgazdálkodás egy sajátos „debreceni változatáról” rajzolódik ki egy átfogó kép az érdeklődők, a szakmai berkekhez tartozó látogatók szeme előtt. A korabeli mezőgazdasági kultúra megkerülhetetlen Debrecen nélkül, hiszen a város történetében a mezőgazdaság mindig meghatározó szerepet játszott. A város szinte iránymutatóként befolyásolta szűkebb és tágabb környezetének agrárkultúráját. A bemutatott korszak a török hódoltság utáni két évszázadot öleli át, amit a kiállított tárgyak fémjeleznek. Azt az időszakot ívelik át, amikor a magyarság újból birtokba vette a Kárpát-medencét, alkalmat adva többek között arra is, hogy a nagytáji munkamegosztás kiteljesedjen.

Az Alföld természeti adottságai kitűnő terepet nyújtottak a földművelésnek, noha az állattartás hosszú időn keresztül őrizte hadállásait, s csak a 19. század második felében mérséklődött túlsúlya, egyenlő partnerré avatva a földművelést, amely sokáig a szántóföldi növénytermesztés fogalmát „takarta”. Ez utóbbi szerepét mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy az alapvető földművelő eszköznek tekintett ekének e tájon kialakult egy debreceni változata és „debreceni eke” néven vonult be a magyar agrártörténetbe. A kiállított darabon azonban tükröződik az idő múlása. A kultúrnövények művelése elsősorban a gabonafélékre hagyatkozott, főleg a búzára, hiszen a nyomásos gazdálkodás „vezérnövénye” volt. A termesztéskultúrája olyan mélyen beivódott a magyar

* A 2012 szeptemberében azonos címmel megnyílt állandó kiállítás bemutatása.

ugarba, hogy napjainkig megtartotta szerepét, az alföldi gazdálkodás táji arculatának egyik fontos szereplője. De szerepkörét meg kell osztania az Újvilág „kozmodolita” növényével, a kukoricával, amellyel a versenyt egyedül a búza tudta fölvenni, elsősorban az Alföld rónáin. Az újvilági jövény javára írandó, hogy a paraszti gazdálkodásban hagyományteremtőként vált meghatározó terménnyé. Térhódításában jeleskedett Debrecen és környéke, hiszen már a 18. század vége felé adatolható termesztése a várost övező határban. 1812-ből származó adat szerint már ún. csalamádéként is ültették, állati takarmánnyként hasznosítva. A gabonatermesztés meglétére, beleértve az „indian adománynak” tekintett kukoricát is, számos eszköz utal. Így sarlók, kaszák, cséphadarók, magtisztító segítette a szemnyerés fáradságos munkáját. Ízelítőt kaphat a látogató a magtárolás területéről is, ami messzi múltból gyökerező megoldások Kárpát-medencei változatait testesíti meg.

A nagyhatárú alföldi mezővárosok – Debrecen – az élen – környezeti adottságai kiváló terepet kínáltak egy sajátos állattartó kultúra megszületésének, a külterjes legeltetéses állattartásnak, amely a magyar állattenyésztés történetének klasszikus korát idézi. Megteremtődött a korabeli gyephasználat jellegzetes formája, a legelőn történő hizlalás, amihez társadalmi formáció is kötődött, a tőzsérkedés. Ez a vállalkozási típus anyagi gyarapodást biztosított a vele foglalkozóknak, hozzájárulva a mezővárosok, főként Debrecen gazdaközönsége körében a gazdasági gyarapodáshoz, egyúttal a szellemi kultúrának is javára vált. Ez a tartásforma legtovább Debrecen és környékén őrizte hadállásait. E korszakhoz kapcsolódik és főleg Debrecenhez a magyar szürke szarvasmarha ma ismert típusának a kialakulása, valamint a rackajuh fajta megszületése. Ez az évszázadokig tartó folyamat színhelye zömmel a Hortobágy-pusztához kötődik, amely az eurázsiai sztyeppövezet nyugati szélét jelenti, annak a földrajzi övezetnek a része, amely az északi féltekén húzódik végig és a történelem nomád társadalmainak bölcsőjeként vált közkinccsé. Nem is beszélve a magyarság életében betöltött szerepéről.

A kiállított eszközök láttán szembesülünk a paraszti leleménnyel, a mai technika és technológia előfutáraival. Az állattartás körében bemutatott tárgyak anyagi mivoltába beivódik a generációról generációra öröklődő tapasztalati kultúra, hiszen a hagyományos paraszti gazdálkodás nemcsak foglalkozást, hanem egyúttal életformát is jelentett. A gazdálkodás eszközeinek készítői az időnek dolgoztak, így nem véletlenül lepődünk meg, amikor a bemutatott szénavágón készültének időpontjaként 1747-et olvasunk.

Nem lenne teljes a kép a szőlőművelés nélkül, noha mint művelési ág, az igénybe vett földterületet illetően messze elmaradt például a szántótól, legelőtől, netalán a réttől. Tudvalévő, hogy a korabeli debreceni cívisgazdák szívesen foglalkoztak Dionüszosz növényének művelésével, bár ténykedésük e területe inkább az Érmellékre szorítkozott, ahol már a középkorban is létező borvidékről van tudomásunk. A debreceni gazdák jelentős szőlőterületet birtokoltak e tájon. Noha az itteni szőlőkultúra eltért az alfölditől, főleg a 19. századtól, hiszen a kétszintes művelésnek nincs nyoma. Gazdag az ezen művelési ágban használatos eszközök választéka, kiváltképpen a metszőkések, amelyek

remekbe szabott mívés darabok. Nem hiányoznak egyéb tárgyak, így a kapák, szőlőültető fúró, sőt a vihart jelző ágyú sem, amelytől feltehetően a legjobb esetben is a kezelő személy ijedhetett meg. A legtekintélyesebb darab az a szőlőprés, amely a 19. század első felének korát élő mesterember munkáját dicséri.

Nagyon hasznos kezdeményezésnek tekintendő a kiállítás megszületése, hiszen általa közkinccsé válhatott a Déri Múzeum gyűjteményének egy jelentős szegmense, az Agrártudományi Centrum pedig méltó és szakavatott környezetet biztosít nemzeti örökségünk egy meghatározó területének, anyagi műveltségünk becses darabjainak.

Surányi Béla